

Для посилань: Пискун О.М. Виховання прагнення до творчої діяльності як провідна ідея педагогічної системи К.Д. Ушинського / Пискун О.М. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка / Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка – Чернігів: ЧДПУ, 2008. – Вип 56. – С. 60-64.

УДК 371.13 + 37 (09)

ВИХОВАННЯ ПРАГНЕННЯ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРОВІДНА ІДЕЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ К.Д. УШИНСЬКОГО О.М. Пискун

У статті проаналізовано педагогічні погляди К.Д. Ушинського щодо виховання прагнення до творчої діяльності у контексті досягнень сучасної психолого-педагогічної науки на прикладі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Ключові слова: *потребнісно-мотиваційна сфера особистості, прагнення до творчої діяльності, інтерес, почуття, емоційне насичення.*

Постановка проблеми. Провідне місце у педагогічній системі К.Д. Ушинського займає питання виховання почуттів (почувань), які, на його думку, є центром психічного життя людини. У своїй педагогічній антропології К.Д. Ушинський досліджує „душевно-сердечні та душевно-розумові почування” вихованців, їхні „потяги і відрази”, „вроджені несвідомі прагнення”, „бажання й устремління” і на основі їх глибокого вивчення вибудовує власну концепцію виховання. Основою психічного (душевного) життя він визначає вроджене прагнення людини до свідомої самостійної діяльності. Виходячи з цього положення, істинну мету виховання К.Д. Ушинський вбачає в тому, щоб „дати людині діяльність, яка б наповнила її душу і могла б наповнювати її вічно...” [5, с. 498], тобто улюблену, творчу працю, яка б могла стати справою життя.

Мета статті – проаналізувати погляди К.Д. Ушинського на проблему виховання прагнення до творчої діяльності з позицій досягнень сучасної психолого-педагогічної науки і показати їх практичне значення для професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Виклад матеріалу. З точки зору сучасної психологічної науки усі дослідженні К.Д. Ушинським людські свідомі й несвідомі „почування і прагнення” утворюють потребнісно-мотиваційну сферу особистості. Для педагога глибоке знання людських потреб і мотивів діяльності є надзвичайно важливим. Адже від сили і структури мотивації залежить навчальна активність і успішність учнів, що давно підтверджено експериментальними дослідженнями. Перш ніж починати формувати позитивну навчальну мотивацію, вчитель повинен добре пізнати інтереси і схильності своїх учнів. „Часто причиною лінощів є пряма неприхильність до тієї діяльності, до якої ми хочемо залучити дитину”, – пише К.Д. Ушинський, – „...помічаючи лінощі,

вихователь повинен дізнатися, у чому діяльнісна душа вихованця, і діяти відповідно до цього” [5, с. 466].

Пізнати потребнісно-мотиваційну сферу особистості і розібратися у ній важко, адже ця сфера є ядром особистості і ретельно нею оберігається. Крім того, сама людина часто може не усвідомлювати причин своєї поведінки [1, с. 183-188]. Вивчення мотиваційної сфери учнів потребує від педагога тонкого спостереження за кожним з них і хорошого знання людської психології, на чому постійно наголошує К.Д. Ушинський.

На даний час психологія має значні напрацювання у галузі вивчення потребнісно-мотиваційної сфери особистості. Вагомий внесок у цю справу зробив один із засновників гуманістичної психології А. Маслоу. Висновки А. Маслоу виявились надзвичайно близькими до висновків К.Д. Ушинського. Як відомо, його знамениту піраміду людських потреб вінчає потреба у самоактуалізації або творчій самореалізації особистості, що співпадає з „вродженим несвідомим прагненням” людини до свідомої самостійної (творчої) діяльності, визначеним К.Д. Ушинським основним психічним законом людської природи. Ця потреба, так само, як і інші базові людські потреби, є інстинктоїдною (термін А. Маслоу), тобто вродженою, і є у кожній людини, хоч часто залишається неусвідомленою. Потреба самоактуалізації – це вища потреба, потреба вільного творчого саморозвитку і особистісного росту. Над нею може надбудовуватись ще й рівень метапотреб (метацінностей), які не мають ієрархії. Глибинна сутність цих метапотреб – пошук і створення загальнолюдських цінностей: істини, добра, краси, цілісності, досконалості тощо [3]. На думку українського психолога, автора оригінальної концепції творчості В.В. Клименка, цим метацінностям відповідає тріада почуттів-потреб: пізнавальних (Істина), моральних (Добро) та естетичних (Краса). Усі разом вони складають механізм людської творчості [2]. Задоволення вищих потреб частіше, ніж задоволення базових (дифіцитарних) потреб, приносить людині щастя і відчуття повноти життя. Однак, не зважаючи на те, що вищі потреби і метапотреби є вродженими, лише рідкісні представники людського суспільства реалізують їх. За даними А. Маслоу (середина ХХ ст.) рівня самоактуалізації досягають приблизно 10 % усіх людей, а серед них, рівня метацінностей – всього 1 %. У будь-якому разі, винуватцем неповноцінного розвитку людей він вважає недосконалу систему виховання та освіти. У цьому з ним співзвучні думки усіх видатних педагогів, в тому числі і К.Д. Ушинського: „причини ...неприхильності (до діяльності) можуть бути дуже різноманітними, і завжди в них винувате саме виховання” [5, с. 466].

Костянтин Дмитрович у своїх педагогічних роздумах запевняє, що „праця вільна, улюблена, задушевна є єдине доступне людині щастя, і що лише на цьому шляху душа залишається у своєму нормальному стані” [5, с. 380]. Самостійна, вільна праця – це творча праця, заняття якою приносить задоволення самим своїм процесом, а досягнення результату викликає нову роботу душі, „наповнюючи її вічно”. Допомогти вихованцю знайти таку

улюблену справу – головне покликання вихователя. А для того, щоб досягти цього, педагог повинен передусім любити і бездоганно знати свій предмет. Без особистого захоплення своїм предметом він не може вселити своїм учням ні любові, ні поваги до себе, і ніколи не може бути хорошим учителем, достойним прикладом для наслідування. „Тільки в особистому впливі вихователя на вихованця, і тільки в ньому самому, зосереджується джерело сили виховання” – пише К.Д. Ушинський [6, с. 252].

Захоплення певною діяльністю ґрунтується на інтересах людини, що є її цінностями і визначають спрямованість особистості. В інтересі втілений особистісний сенс даної діяльності. У психолого-дидактичному довіднику інтерес визначається як властивість особистості, яка спонукає її до такої діяльності, що не лише задовольняє її потреби в об’єктивних досягненнях, але й приносить їй бажане емоційне насичення [4, с. 66]. В основі інтересу лежить природна потреба людини в емоційному насиченні. Інтересу завжди потрібна новизна – монотонність вбиває емоції. Тому інтерес – ненаситна потреба. Якщо звичайні потреби задовольняються результатом, то для інтересу важливим є сам процес діяльності як самоціль.

В інтересі поєднуються емоційне і раціональне. Тільки за умови стійкого інтересу процес діяльності приносить велике емоційне задоволення. Давно доведено експериментальними дослідженнями психологів, що позитивні емоції підвищують продуктивність когнітивних процесів та сприяють креативному підходу до вирішення проблем будь-якого роду. Тоді навіть копітка напружена праця сприймається людиною як джерело насолоди.

Отже, для повного задоволення людини певною діяльністю необхідним є виконання таких двох умов: 1) основним мотивом діяльності повинні бути ціннісні орієнтації суб’єкта, тобто його інтереси; 2) суб’єкт має отримувати насолоду від самого процесу діяльності.

„Усе нецікаве для нас збуджує в нас нудьгу, тому що для нас цікавим є лише те, що може увійти в наші душевні роботи”, – зазначає К.Д. Ушинський [5, с. 165]. Нудьгу він вважає важким почуттям недостатку душевної діяльності, „муками душі нічим не зайнятої”, що виявляються у прагненні „вбити час” будь-яким непродуктивним способом. Проблема нудьги, на його думку, особливо гостро постає у вихованні дітей із багатих сімей, які не знають матеріальної скрути, розпечені батьківською опікою.

К.Д. Ушинський переконує: щоб виховати у своїх учнів прагнення до свідомої самостійної діяльності, учитель сам повинен бути прикладом людини, щиро захопленої своєю діяльністю. Ми скористалися цим його висновком як провідною ідеєю у своєму експериментальному дослідженні і вирішили визначити сферу особистих захоплень майбутніх учителів трудового навчання. Зрозуміло, що вчитель праці не може бути хорошим вчителем праці, якщо сам не є людиною з „золотими руками”. Знати лише теоретичний матеріал – цього, очевидно, для нього не достатньо. Він перш за все практик, що покликаний прищепити дітям любов до праці і повагу до людей праці, допомогти своїм учням

знайти справу до душі. Якщо ж він сам не любить свій предмет, формально ставиться до своїх обов'язків, не має ніяких корисних захоплень, не намагається проявляти творчий підхід, він ніколи не може бути хорошим учителем.

З метою визначення захоплень студентів – майбутніх учителів праці – ми застосували анкетування, логічно припустивши, що їхні захоплення мають бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Результати анкетування виявились такими. Більша половина опитаних студентів (56 %) назвали своїми захопленнями різні види рукоділля та майстрування: дівчата – конструювання, моделювання і пошиття одягу, вишивання, в'язання, виготовлення виробів з текстильних матеріалів, бісеру тощо; хлопці – конструювання і виготовлення виробів для дому, художню обробку деревини (різьблення, випалювання, точіння), металу, а також технічне моделювання, малювання, креслення, ремонт автомобілів та ін. Частина студентів (18 %) чесно зізналися, що більшість вільного часу витрачають на комп'ютерні ігри, Інтернет, слухання музики, відпочинок з друзями та інші розваги, а також спорт (19 %). Деякі студенти взагалі нічого не змогли відповісти (7 %), залишивши в анкеті порожній рядок.

Для того, щоб визначити ступінь творчості і самостійності студентських виробів, в анкеті було поставлене запитання: „Чи є у вас вироби, виготовлені за власним задумом?” Біля 19 % опитаних відповіли, що їх є багато, 48 % – мають декілька (4-6) виробів, решта (33 %) – не мають таких виробів, користуються ідеями, розробками інших людей.

З тією ж метою ми провели анкетування вчителів трудового навчання м. Чернігова і Чернігівської області. Як не прикро констатувати факт, однак виявилось, що 55 % опитаних учителів, в тому числі зі стажем роботи більше 20 років, не мають авторських розробок об'єктів праці для учнів, а користуються чужими, в основному взятими зі шкільних підручників. 45 % з анкетованих учителів не керують ніякими гуртками чи факультативами з трудового навчання. Крім того, в анкетах інколи зустрічається парадокс: учитель зазначає, що керує гуртком художньої або технічної творчості, а при цьому не має ніяких авторських розробок виробів. Очевидно, що він сам не захоплюється цією справою, і про творчість тут взагалі не може бути мови.

Як видно, результати анкетування студентів і вчителів трудового навчання виявилися не досить втішними, продемонструвавши той факт, що серед них багато випадкових чи байдужих до цієї відповідальної професії людей. Причини цього, очевидно, полягають не лише в незадовільному соціально-економічному становищі вчителя трудового навчання, а перш за все у самих учителях („причини завжди всередині нас”). Відповідальні і творчі вчителі, як показали анкети, не нарікають на слабку матеріально-технічну базу майстерень, брак навчально-методичної літератури, „поганих” учнів чи інші зовнішні причини, а намагаються самотужки вирішувати ці проблеми, постійно перебувають у творчому пошуку. На жаль, таких учителів небагато.

Щодо професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, то тут доречними виявляються слова К.Д. Ушинського про те, що

вихованню завжди під силу відволікти душевну діяльність від сфер непродуктивних, шкідливих і зосередити її на сферах продуктивних, корисних, творчих. Тобто за допомогою цілеспрямованого навчання і виховного впливу можна сформувати у студентів спрямованість на творчу діяльність. Звичайно, далеко не усяка праця може захопити людину і стати справою її життя – „не можна дати душі того, чого вона не потребує” [5, с. 446]. Однак, як нам видається логічним, якщо студенти прийшли навчатися саме на цей факультет, то, очевидно, це не випадково, і вони керувалися у своєму виборі певними позитивними мотивами. Результати анкетування підтвердили наші припущення: 78 % студентів дійсно керувалися позитивними мотивами, коли обирали факультет. В анкетах вони назвали такі причини свого вибору: любов до ручної праці, можливість поєднання розумової і прикладної діяльності, бажання навчитися різним видам технологічної діяльності, здобути знання і уміння, потрібні у повсякденному житті, можливість працювати з людьми тощо. На жаль, як показують спостереження, позитивна навчальна мотивація студентів з часом знижується. Про це свідчить падіння успішності, погана відвідуваність занять, причому уже на молодших курсах, формальне чи байдуже ставлення студентів до власної освіти. А це уже проблема організації навчального процесу.

З цього приводу К.Д. Ушинський дає таку пораду: навчання має бути організоване таким чином, щоб давати вихованцю емоційне насичення, задоволення, насолоду. На його думку, „необхідно зробити навчальну роботу наскільки це можливо цікавою”, однак так, щоб „не перетворити цієї роботи на забавку. В цьому полягає одна з найважчих і найважливіших задач дидактики” [5, с. 463]. Сучасні теоретики і практики особистісно орієнтованої освіти з метою вирішення цієї задачі рекомендують у процесі навчання спиратися на суб’єктивний досвід кожного студента (тобто враховувати його інтереси, рівень знань та вмінь, особистісні якості), забезпечувати достатній простір свободи вибору змісту і способів навчання, переглянути предметне наповнення навчального плану і зміст навчального матеріалу з позицій його корисності для вирішення конкретних, практичних задач, що можуть виникнути у майбутній професійній діяльності, застосовувати діалогічні та евристичні методи навчання, творчі тренінги тощо.

Важливе значення у навчанні мають інтелектуальні почуття, або, як їх називає К.Д. Ушинський, „душевно-розумові почування”. „Виховання, яке майже виключно піклується про виховання розуму, робить у цьому випадку великий промах, адже людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж у тому, як вона думає”, – пише він [5, с. 323]. Виховання почуттів, на його думку, – найвідповідальніший, найважчий і найтриваліший процес у роботі педагога.

Навчання має ґрунтуватись на позитивних почуттях, які виникають в учня (чи студента) у процесі подолання навчальних труднощів, співмірних до його можливостей. Навчання має стати „вільною, улюбленою працею, що йде успішно й прогресивно, ...що переборює перешкоди і пов’язані з ними страждання”

[5, с. 451], а „...полегшення навчання неминуче викликає ледарство і навіть апатію до навчання” [6, с. 248]. Тут К.Д. Ушинський порушує питання проблемного навчання і тісно пов’язує його з питанням свободи і самостійності у навчанні. Свобода – головна умова творчості. Без виховання прагнення до свободи не може бути вихована творча особистість. „Свобода виховується не відсутністю обмежень, а, навпаки, переборюванням їх [5, с. 450]. ...Усе, що може дитина зробити сама, повинна робити сама, і вона звикне знаходити в цьому велике задоволення, а головне – виховає в собі не фальшиве, а істинне почуття незалежності, яке ...засновується на особистій праці, спирається на впевненість у своїх силах” [5, с. 445]. Успішне подолання перешкод у навчанні створює ситуацію успіху, який завжди приємний дитині. Тому учитель „повинен піклуватися про те, щоб створити їй (дитині) такий успіх у тій діяльності, в яку він хоче її увести” [5, с. 466-467]. Питання створення ситуації успіху, а також навчання на високому рівні складності сьогодні перебувають у центрі уваги педагогів і розробляються багатьма дослідниками.

Висновки. Як ми показали, педагогічні рекомендації К.Д. Ушинського є актуальними і сьогодні. Переконавання видатного педагога в тому, що основним психічним законом людської природи є прагнення душі до творчої діяльності, підтверджуються даними сучасної психологічної науки. А виховні правила, які він виводить з цього закону, повністю співзвучні ідеям сучасної гуманістичної педагогіки та особистісно орієнтованої освіти. І хоча педагогічна система К.Д. Ушинського стосується переважно виховання дітей молодшого шкільного віку, провідні її положення беззаперечно є цінними і корисними для виховання і навчання учнів усіх вікових категорій, в тому числі освіти дорослих і, особливо, професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Література

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2007. – 304 с.
2. Клименко В.В. Психология творчества. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
3. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Пер. с англ. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
4. Пидкасистый П.И., Фридман Л.М., Гарунов М.Г. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
5. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии. // Педагогические сочинения. В 6 т. Т. 6. – М.: Педагогика, 1990. – 528 с.
6. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії. // Твори. В 6 т. Т. 1. Педагогічні статті. – К.: „Радянська школа”, 1954. – 450 с.

UPBRINGING OF ASPIRATION FOR CREATIVE ACTIVITY AS
PRINCIPAL IDEA OF K.D. USHINSKY'S PEDAGOGICAL SYSTEM

O.N. Piskun

The article deals with analysis of K.D. Ushinsky's pedagogical ideas of upbringing of aspiration for creative activity in context of modern psychology-pedagogical science, has demonstrated with an example of the vocational training of future teachers of technology.

Keywords: *needs-motivation sphere of personality, aspiration for creative activity, interest, feelings, emotional satiation.*